

معیارهای گزینش منابع دسترس پذیر در وب برای مجموعه سازی یک کتابخانه دانشگاهی^۱

نوشته رابرت مک گچین

ترجمه یزدان منصوریان^۲

چکیده

این مقاله پیرامون معیارهای گزینش منابع اینترنتی در مجموعه سازی کتابخانه های دانشگاهی بحث می کند. علاوه بر مطرح کردن عواملی که در ارزیابی معمولی منابع چاپی مورد استفاده قرار می گیرند، بسیاری از عوامل دیگری را که تنها ویژه منابع الکترونیک هستند، بررسی می نماید. این عوامل عبارتند از: ملزومات نرم افزاری و سخت افزاری، مقررات مربوط به نحوه دسترسی کاربران، هزینه صرف شده برای منابع اینترنتی، آموزش و کمک به کاربران، ثابت بودن نشانی منابع در اینترنت، دسترسی دراز مدت، مجوز تولید، فهرست نویسی مواد اینترنتی و تأخیر زمان به دلیل ترافیک سنگین در شبکه.

مقدمه

با عمومیت یافتن اینترنت و گسترش آن به عنوان یک منبع اطلاعاتی، نیاز به تدوین و بکارگیری معیارهایی منطقی و مستدل در مجموعه سازی و فراهم آوری منابع اینترنتی،

^۱ _ این نوشته ترجمه مقاله زیر است:

McGeachin B.Robert "Selection Criteria for Web – Based Resources in a Science and Technology Library collection". Issues in Science & Technology librarianship, spring 98.

mansuria @ ferdowsi. Um. Ac. Ir

^۲ _ دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه فردوسی مشهد

بیش از گذشته احساس می‌شود. دلایل متعددی برای توسعه منابع در کتابخانه‌ها وجود دارد. منابع اینترنتی مستقیماً به پایانه رایانه ارسال می‌شود و کاربر ناچار نیست آنها را از گوشه و کنار ساختمان کتابخانه در اختیار بگیرد.

هنگامی که منابع را می‌توان در رایانه منزل یا محل کار دریافت کرد، کاربران راحتی بیشتری احساس کرده و در نتیجه رضایت آنها بیشتر فراهم‌تر خواهد شد. چنانچه کتابخانه بتواند دسترسی به منابع را از رایانه روی میزکار فراهم کند، در واقع دسترسی ۲۴ ساعته در تمام طول سال را به منابع فراهم کرده است. ابزارهای الکترونیکی معمولاً مواد را خیلی سریعتر از انتشارات چاپی عرضه می‌دارند. برای مثال، مجلات و پیاپی‌های الکترونیکی می‌توانند شماره‌های جدید خود را بصورت آنی و لحظه‌ای منتشر کنند، در حالیکه در مورد نشریات چاپی، چاپ و ارسال آنها توسط پست چندین روز به طول خواهد انجامید. همچنین بعضی از نشریات ادواری، نسخه‌های الکترونیکی خود را قبل از نسخه‌های چاپی منتشر می‌کنند، که این کار انتشار آنها را نیز بهنگام‌تر می‌نماید. در مورد اطلاعاتی که زمان دسترسی به آنها با اهمیت است، نشر الکترونیکی به مراتب بهره بیشتری برای کاربران در پی خواهد داشت. هر چه اطلاعات عرضه شده از طریق اینترنت بیشتر می‌شود، انتظارات و توقعات کاربران نیز به سرعت افزایش می‌یابد و اغلب، این بالا رفتن توقعات بیش از آن چیزی است که کتابخانه‌ها بتوانند پاسخگو باشند.

وقتی یک کتابخانه، یک نظام دانشگاهی و یا یک اتحادیه، منبعی را بصورت اینترنتی فراهم می‌کند، ضرورتاً نسخه‌های متعددی از آن، در سطحی گسترده برای گروه‌های کثیری از کاربران تکثیر خواهد شد. اگر اجزاء این سیستم در حوزه جغرافیایی وسیعی پراکنده باشند، دسترسی از راه دور (remote access) به مراتب ساده‌تر خواهد بود. امروزه استقبال فزاینده‌ای از آموزش راه دور (Distance education) در بسیاری از مؤسسات آموزشی مشاهده شده و در نتیجه نیاز به دسترسی به منابع کتابخانه‌ای از راه دور بیشتر می‌شود. فراهم‌آوری امکان دسترسی به متن کامل منابع (full text) از طریق اینترنت برای کاربران دور دست یکی از راهکارها برای ارائه اینگونه خدمات است.

از آنجائی که بسیاری از کتابخانه های علوم و فن آوری یا به منزله شعبات کوچک و یا کتابخانه های تخصصی که فضای محدودی دارند در نظر گرفته می شوند ، استفاده از منابع الکترونیکی در اینترنت یکی از روش های صرفه جوئی در فضا محسوب می شود . این صرفه جوئی هم به فضای اختصاص یافته برای منابع چاپی مربوط می شود و هم به کاربرانی که بدون نیاز به حضور فیزیکی در کتابخانه به منابع آن دسترسی دارند .

تنگناها و فشارهای اقتصادی بعضی از ناشران را مجبور می سازد تا بجای انتشار محصولات خود بصورت چاپی ، به نشر الکترونیکی در محیط اینترنت روی آورند . درک این واقعیت که نشر الکترونیک به مراتب ارزان تر و کم هزینه تر از نشر چاپی خواهد بود ، بسیاری از سازمان های دولتی را بر آن داشته تا نوع انتشارات خود را از چاپی به الکترونیکی تغییر دهند . برای مثال ، بسیاری از آثار ایستگاه های تحقیقات کشاورزی و انتشارات خدماتی ، فقط به شکل الکترونیکی منتشر شده و تنها از طریق اینترنت دسترس پذیر هستند . سازمان انتشارات دولتی (G.P.O)^۳ نیز به تدریج بیشتر تولیدات خود را بصورت اینترنتی عرضه می کند . بنابراین کتابخانه ها برای تداوم دسترسی به بعضی از منابع اطلاعاتی ، چاره ای جز ارتباط با اینترنت نداشته و این در حالی است که کاهش هزینه های ناشی از نشر الکترونیکی برای ناشران معمولاً در مورد کتابخانه ها نتیجه مشابهی در پی ندارد ، زیرا کتابخانه ها ناچارند علاوه بر هزینه های اضافی برای تهیه و پشتیبانی ملزومات سخت افزاری گاه نسبت به منابع چاپی برای دسترسی به منابع اینترنتی حق اشتراک بالاتری نیز بپردازند .

معیارهای گزینش

بهتر است کتابداران از همان معیارهایی که برای انتخاب و فراهم آوری منابع چاپی بهره می گرفتند ، در ارزیابی منابع اینترنتی نیز استفاده کنند . انجمن کتابداران آمریکا (ALA) ، انجمن خدمات مرجع و کاربران (RUSA) و کمیته تدوین خط مشی فراهم آوری و مجموعه سازی ، فرم ارزیابی ویژه ای (checklist) برای ارائه معیارهای گزینش منابع

3. Government printing office

الکترونیکی منتشر کرده است، در این میان تأمین نیازهای اطلاعاتی کاربران کتابخانه اولویت داشته و هدف عمده منابع اینترنتی بر شمرده می‌شود. این اطلاعات باید صحیح و درست بوده، سطح قابل قبولی از روشنگری را داشته و به سادگی دسترس پذیر باشد. شایسته آن است که محل داده الکترونیکی ثابت باشد تا امکان دسترسی ساده و مداوم را فراهم سازد. همچنین، موضوع مورد نظر را به خوبی پوشش داده و در صورت نیاز باید روزآمد و جدید باشد. نشانی دسترسی به این منابع باید ثابت باشد (URL آنها مرتب تغییر نکند) تا دسترس مداوم به آنها میسر گردد. این منابع باید همواره قابل بازیابی باشند تا حداکثر بهره را به کاربران برسانند.

منابع اینترنتی که نیازهای کاربران کتابخانه های علوم و فن آوری را تأمین می کنند معمولاً شامل مجلات و پایندهای الکترونیکی، کتابها و کتابهای مرجع، آمار نامه ها و پایگاه های اطلاعاتی هستند. امروزه صدها نشریه علمی و فن آوری به صورت الکترونیکی درآمد اند که بیشتر آنها از طریق اینترنت قابل دسترس می باشند.

تنها درصد کمی از این منابع منتشر شده علمی، دانشگاهی یا دولتی رایگان هستند و بیشتر آنها بصورت انتفاعی منتشر شده و حق اشتراک دریافت می کنند. بعضی از آنها تنها در صورت اشتراک نسخه چاپی رایگان هستند، اما اغلب این نشریات بین ۷/۵ تا ۲۵ درصد حق اشتراک اضافه را به ازاء ارائه هر دو شکل چاپی و الکترونیکی دریافت می کنند. انتخاب اشتراک نسخه اینترنتی معمولاً تنها ۲۰٪ یا کمتر در هزینه ها صرفه جوئی خواهد کرد. مانند هریک از منابع دیگر، کتابخانه ها باید نسبت هزینه فایده ناشی از اشتراک پیاپیهای اینترنتی را مورد ارزیابی قرار دهند، در این مورد، میزان دسترس پذیری و راحتی کاربران در دریافت مستقیم منابع اینترنتی از عوامل اصلی است. علاوه بر اشتراک برخی نشریه های اینترنتی خاص، بعضی از کارگزاران و ناشران معروف مثل **Academic search full text**، **EBSCOhost's**، نشر دانشگاهی **IDEAL** و **Elsevier's Science Direct** اشتراک گروهی تعدادی از عناوین مجلات را فراهم می کنند. همچنین، ممکن است این کارگزاران تجاری مجموعه پیوسته و یکپارچه ای از تعدادی مجلات را عرضه کرده و یا به عنوان رابطی برای ارائه مجموعه سایر ناشران عمل کنند. فایده این روش برای کتابخانه، علاوه بر بهره مندی

از تخفیف های کلی ، کاهش حجم کار به دلیل سفارش یکجا و راحتی بیشتر به خاطر ارتباط با یک رابط مشترک است .

علاوه بر نشریات ادواری ، هر روز تعداد کتابها و منابع مرجعی که از طریق اینترنت قابل دسترسی هستند ، بیشتر می شود . بسیاری از عناوین مرجع متعارف که قبلا به صورت الکترونیکی بر روی CD منتشر می شد نیز با نسخه های اینترنتی خود جایگزین می شوند . در بین این منابع مرجع تجاری که برگرفته از نسخه چاپی خود هستند ، بسیاری برای ارائه خدمات حق اشتراک دریافت می کنند . ناشران این قبیل منابع معمولا یک دوره کوتاه مدت را برای آزمایش رایگان (free trial) ، یا دسترسی به تعداد محدودی از نمونه ها را فراهم می کنند ، تا مشتریان ضمن ارزیابی محصول آنها ، تصمیم نهایی خود را برای اشتراک یا عدم آن اتخاذ کنند . بعضی از آنها که تخصصی نبوده و حوزه های عمومی را پوشش می دهند (مثل دائرة المعارف بریتانیکا) به شکل رایگان دسترس پذیر هستند . سایر منابع عمومی به این طریق با دریافت بها جهت آگهی ها در درون سایت خود ، حمایت مالی شده و دسترس رایگان را برای کاربران استمرار می بخشند . تمام مراجع ارزشمند و مفید از قبیل واژه نامه ها ، دائرة المعارفها ، تزاروسها ، راهنماها و دستنامه ها به این طریق دسترس پذیر می باشند . فهرست برخی از آنها به قرار زیر است :

فرهنگ زیست شناسی سلولی

[http : // WWW . mblab . gla . ac . uk / ~ julian / Dict.htm /](http://WWW.mblab.gla.ac.uk/~julian/Dict.htm/)

[http : // WWW . thesaurus . com](http://WWW.thesaurus.com)

کنج واژگان Roget

[http : // WWW . eb . com /](http://WWW.eb.com/)

دائرة المعارف بریتانیکا

[http : // WWW . bigbook . com /](http://WWW.bigbook.com/)

Big Book

دستنامه فضا ، ستاره شناسی و نجوم

[http : // WWW . adsbit . harvard . edu / books / hsaa](http://WWW.adsbit.harvard.edu/books/hsaa)

ویرایش هفتم تغذیه گاوهای گوشتی

[http : // WWW . nap . edu / readingroom / records / 039054265.htm /](http://WWW.nap.edu/readingroom/records/039054265.htm/)

برتری و مزیت منابع الکترونیکی اینترنت به دلیل عرضه اطلاعات جدید و روزآمد و نیز ارائه شیوه نوین از ارتباط تعاملی یا دوسویه (Interactive) با کاربران است . برای مثال ،

یک راهنمای تلفن در اینترنت می تواند نقشه محل قرار گرفتن شماره مورد نظر و راههای رسیدن به آن را تقریباً در هر نقطه کشور نشان دهد. مثال دیگر، توانائی ملاحظه لحظه ای و آنی (real-time) وضعیت آب و هوا و مشاهده نقشه توزیع و جهت حرکت ابرها، بارندگی، باد و درجه حرارت است. دایرة المعارف ها و دستنامه های چند رسانه ای، می توانند همراه با متن، به ارائه عکس، صدا و فیلم بپردازند. بسیاری از منابع شیمی در اینترنت، امروزه امکان ملاحظه تصاویر واکنشهای شیمیائی را به شکل تعاملی فراهم می آورند.

منابع آماری نیز از طریق اینترنت قابل دسترس هستند. بعضی از مثالهای آن عبارتند از: نمودار معاملات بورس که رایگان است **free, time - delayed stock**؛ تولیدات کشاورزی، تجارت و جداول مصرف منتشر شده توسط سازمانهای دولتی و بین المللی و داده های آب و هوایی و اقلیمی قدیمی از آرانسهای دولتی. دسترسی به پایگاههای اطلاعاتی می تواند برای کتابخانه های علوم و فن آوری مکمل ارزشمندی باشد. یکی از قدیمی ترین و بزرگترین منابع رایگان قابل دسترس از طریق اینترنت پایگاه اطلاعاتی ژنتیک است. این پایگاه برای پژوهشگران حوزه زیست فن آوری و تحقیقات ملکولی سلولی در ژنتیک انسانی و سایر موجودات زنده، بسیار مورد استفاده قرار می گیرد. رشته های بلندی از حروف (T,C,A&Gs) کدهای ژنتیکی را تشکیل می دهند که با هیچ کدام از حواس ظاهری انسانی محاسبه نمی شوند در حالی که، دقت مورد نیاز برای همانند سازی آنها به بهترین شکل توسط فایل داده های الکترونیکی انجام می گیرد. حروف چینی و رونویسی صفحات بسیاری از کدهای ژنتیکی، بدون خطا، امکان ندارد، اما ذخیره و انتقال این داده ها توسط رایانه به شکل استاندارد انجام می شود. تنظیم این داده ها ابتدا در یک سایت انتقال فایل انجام گرفته بود، امروزه بانک اطلاعاتی آن در یک پایگاه اینترنتی در وب قرار دارد که از طریق مرورگرهای وب (Browsers) در محیطی کاربر پسندتر امکان FTP را فراهم می آورد. امروزه فایل های تصاویر نقشه های ژنتیکی از ویژگیهای مشترک این قبیل سایتها است. انواع دیگر اطلاعات علمی مثل ترکیبات شیمیائی، اطلاعات ایمنی و حفاظت، اطلاعات مصرفی و داده های کشاورزی و مهندسی به صورت رایگان دسترس پذیر هستند.

عمومی ترین و رایج ترین کاربرد هزینه بر اینترنتی در کتابخانه های علوم و فن آوری ، اشتراک پایگاههای اطلاعات علمی کتابشناختی از این طریق است .

معیارهای عملی

در مورد استفاده از منابع اینترنتی ، برخلاف مجموعه های چاپی ، کتابداران باید به این امر توجه کنند که آیا کاربران از نظر فن آوری مهارت بهره گیری از آنها را دارند ؟ استفاده از اینترنت نیازمند هزینه های اضافی برای تهیه تجهیزات رایانه ای ، نرم افزار ، و نیز توانایی در حفاظت ، نگهداری و بهنگام سازی این ابزار است . آموزش کارکنان کتابخانه و کاربران نیز هزینه های اضافی را می طلبد . از آنجائی که بیشتر کتابخانه ها امروزه از فهرستهای رایانه ای استفاده می کنند ، طبیعتا تا حدی از تجهیزات رایانه ای بهره مند هستند ، اما برای استفاده از منابع اینترنتی به رایانه های شخصی (PC) با توانائی های مشتری بودن نیاز هست که احتمالا امکاناتی را فراتر از آنچه موجود است می طلبد . رشد سریع محیط های گرافیکی و چند رسانه ای ها در سایت های علمی اینترنت ممکن است نیاز کتابخانه های علوم و فن آوری را برای بهره گیری از آخرین فن آوری های نوین تشدید کند .

ضرورت محدود کردن دسترسی منابع اینترنتی به کاربران مجاز و عضو سازمان ، مستلزم راهکارهایی به منظور تأیید کاربران مجاز می باشد .

یکی از اقدامات معمول حفاظتی ارائه فهرستی از نشانی های قرارداد اینترنتی (IP Addresscs) که حوزه مؤسسه را (در نشانی اینترنتی) نشان می دهد به شرکت انتفاعی فراهم کننده خدمات اینترنتی است . استفاده از امکانات بعضی سایت ها نیز نیازمند در اختیار داشتن نام کاربر (user name) و گذر واژه (password) مشخص می باشد . دو روش ممکن برای تعمیم دادن دسترسی کاربران معین و معلوم کتابخانه عبارتند از : (۱) طراحی سایت کتابخانه به عنوان دروازه و راهی برای دسترسی به سایر منابع اینترنتی که امکان پیوند مستقیم و یکپارچه را در یک محیط رابط گرافیکی (Computer Graphic Interface) فراهم می کند . (۲) فراهم ساختن گذر واژه برای کاربران است . با این حال ، در هر دو روش یک نشانی قرارداد اینترنتی همچنان برای جلوگیری از دسترسی غیرمجاز لازم

می باشد. کنترل نشانی ها ممکن است برای آن گروه از کاربران که مستقیماً از منزل می خواهند به منابع اینترنتی دسترسی یابند. مشکلاتی ایجاد کند، به ویژه برای آنهایی که از شرکتهای خدمات اینترنتی (ISP) تجاری استفاده می کنند و ممکن است از نشانی قرارداد اینترنتی تأیید نشده استفاده کنند.

یکی از راه حل های این مشکل، طراحی سایت کتابخانه ها بصورت دروازه ای برای دسترسی به طیف وسیعی از منابع اینترنتی است که خود مستلزم اجازه ورود و گذرواژه می باشد که یک نشانی موقتی اما معتبر را به کاربر می دهد. به دلیل وجود ابهاماتی در وضعیت فعلی قوانین حق تألیف (Copyright) در محیط اینترنت که استفاده غیرمجاز از منابع منتشر شده را محدود می کند و این مسأله منجر به کاهش و افت بازده اولیه خواهد شد، بیشتر ناشران و کارگزاران با تکیه بر قراردادها و مجوزهای تولید، دسترسی به منابع الکترونیک، تولیدی خود را محدود و کنترلی بر آن اعمال می کنند. علاوه بر این، توزیع این منابع و دسترسی به آنها نیاز به مشخص نمودن سطح قیمت دارد که در مقایسه با روشهای ساده و یک مرحله ای خرید یا اشتراک منابع چاپی ممکن است خیلی پیچیده به نظر برسد؛ برنامه ریزی برای دسترسی به آرشیو منابع و ایجاد رضایت از سایر موارد منحصر به منابع الکترونیک، همگی از مواردی هستند که استفاده از مجوزهای تولید را گسترش می دهند. هنوز هیچ استاندارد مشخصی برای این مجوزهای تولید، تدوین نشده است و هر محصول نیازمند آزمایش گواهی (مجوز) خود و مذاکرات مربوطه قبل از فراهم آوری آن می باشد. کتابداران باید مشخص کنند که آیا شرایط مربوط به مجوز هر محصول با توجه به محدود ساختن کاربران در دسترس به منابع مربوطه، یا استفاده مجاز از این منابع به صورت های دیگر مثلاً چاپ یا ذخیره کردن آنها (Download) نیز وجود دارد.

برای مثال، اگر در یک مؤسسه خاص، استفاده از یک منبع منحصر به یک سایت معین باشد، شرایط استفاده از این منبع چگونه خواهد بود؟ ممکن است مجوز استفاده به یک شهر یا منطقه خاص محدود باشد یا فواصل مکانی مشخصی را پوشش دهد. شاید این مسأله از طرف اغلب کاربران پذیرفته شده و قابل قبول باشد، اما آن گروه از آنها که از آموزش راه دور (Distance Education) استفاده کرده، یا آنهایی که در شهرهای دیگر

زندگی می کنند ، از استفاده محروم می شوند . این موارد ممکن است نیاز به بررسی و مذاکره جهت یافتن سایت هایی با گسترش جغرافیائی وسیع تر که اجازه بهره برداری کاربران را در نقاط دورتر فراهم می کنند ، بوجود آورد . این چنین بررسی ها ، مذاکرات و قراردادهای ، فصل جدیدی از تخصص و مهارت را برای اغلب کتابداران ایجاد کرده است . اما در اغلب مؤسسات و شرکتها ، کتابداران نمی توانند تصویب و امضای نهایی قراردادهای را به عهده گیرند ، و معمولا روند این کارها به مشاوران حقوقی باز می گردد ، اما حتی المقدور کتابداران باید ضمن برقراری ارتباط مداوم با کارمندان بخش حقوقی ، همواره ذهن آنها را به جنبه های انتقادی ارزیابی منابع معطوف کرده و به این وسیله نقش خود را در مذاکرات ایفا کنند . این مذاکرات ممکن است به میزان قابل توجهی فراهم آوری یک منبع را به تأخیر اندازد .

تهیه نرم افزارهای مرورگر وب معمولا به سهولت ممکن بوده و مانع و مشکل محسوب نمی شوند ، مثلا نرم افزار نتسکیپ برای مؤسسات آموزشی مثل دانشگاهها و یا کتابخانه های عمومی رایگان می باشد و نرم افزار کاشف اینترنت یا نرم افزار موزائیک **NCSA's Mosaic** به صورت رایگان در دسترس همه قرار داشته و یا قابل دریافت و ذخیره از شبکه می باشد . بنابراین ، اغلب کاربران یا از این نرم افزارها بهره مند هستند و یا می توانند به راحتی آنها را از یک سایت در شبکه گرفته و استفاده کنند . بعضی از منابع اینترنتی ، به ویژه آنهایی که از ویژگی های چند رسانه ای ها برخوردار هستند ، برای مشاهده به برنامه های کمکی (**helper application**) نیازمندند که باید در رایانه کاربر ذخیره و نصب و اجرا شوند ، که این امر ممکن است زمان بیشتری را برای راه اندازی رایانه های کتابخانه یا آموزش کاربران راه دور در ذخیره و نصب این برنامه های جانبی صرف کند . پیشرفت مرورگرهای **Java - Capable** و بکارگیری روش های ذخیره و نصب نوین در **Java** می تواند تا حدی این مشکل را تخفیف دهد .

منابع اینترنتی هم می توانند بر یک رایانه کارگزار مبتنی بر محیط شبکه **UNIX** نصب شوند و هم بر روی یک کارگزار در محیط خیلی دورتر (**remote server**) پیشرفت در استفاده محلی از منابع معمولا دسترسی سریعتری را برای کاربران محلی فراهم می کند .

اما از سویی دیگر، هزینه های مربوط به سخت افزار، نرم افزار، نگهداری و پشتیبانی ابزار و رایانه ها، هزینه های صرفه جوئی شده را خنثی می کند. برای رایانه های کارگزار دورتر نیز ممکن است مشکلاتی از قبیل تأخیر و کندی دسترسی به دلیل حجم بالای ترافیک یا اختلال در خطوط ارتباطی بوجود آید، اما در عوض کتابخانه مجبور به اختصاص بودجه برای نگهداری شبکه های محلی نیست.

هزینه فراهم آوری منابع اینترنتی را می توان به چند طریق تأمین نمود. بخشی از این هزینه ها با جایگزینی این منابع بجای منابع چاپی قبلی قابل پرداخت است (یعنی همان بودجه ای که برای خرید منابع چاپی صرف می شده اکنون با خرید منبع مشابه الکترونیکی آن خرج می شود). به ویژه در مورد کتابخانه های تخصصی در یک سازمان و کتابخانه های شعبه در یک دانشگاه، بودجه قابل توجهی به دلیل کاهش نیاز به فضا و قفسه برای نگهداری منابع چاپی، صرفه جوئی می شود. اما در بیشتر کتابخانه ها، افزایش هزینه ها برای تأمین ابزار و منابع رو به گسترش شبکه، به مراتب بیشتر از میزان بودجه صرفه جوئی شده بوده و به همین دلیل باید برای تهیه مواد مورد نیاز منابع تازه ای برای جبران افزایش بودجه، شناسایی و اندیشیده شود.

در محیط های دانشگاهی با به اجرا گذاشتن طرح دریافت وجه به ازاء استفاده از خدمات کتابخانه یا در صورت وجود آن، افزایش نرخ موجود از روشهای تأمین بودجه تهیه منابع اینترنتی جدید است. اگر به کاربران دانشجو آموزش و آگاهی لازم، پیرامون مزایا و ارزش بازیابی منابع اطلاعاتی از اینترنت داده شود، مثلاً به دست آوردن متن کامل مقالات مجلات از اینترنت یا راحتی و آسایش در دسترسی از راه دور به منابع (**remote access**)، مسلماً آنها مقاومت کمتری در برابر افزایش بها نشان خواهند داد. راه دیگر برای افزایش سرمایه، فراهم آوری موهبت استفاده از منابع رو به گسترش الکترونیکی برای افرادی است که خریدار آن هستند، از جمله فارغ التحصیلان و دانش آموختگان قدیمی تر که امروزه برای کسب منزلت و موقعیت بدلیل بهره گیری از فن آوری نوین و مشارکت بهتر و مؤثرتر در امر آموزش در جستجوی چنین منابعی هستند.

چالش آموزش استفاده کنندگان در بهره مندی از منابع اینترنتی نیازمند توجه دقیقی است ، برای رفع این مشکل طراح صفحات آموزش Help در محیط وب یا طرح سئوالاتی که بیشتر پرسیده می شوند (FAQ)^۴ و پاسخگوئی به آنها در همین صفحات ، می تواند کاملاً قابل توجه و پیگیری باشد .

بیشتر منابع اشتراک تجاری از این قبیل فرمها در صفحات کمک خود دارند که میزان وضوح و روشنگری و کارائی این راهنماها ، می تواند یکی از معیارهای ارزیابی و گزینش منابع باشد . در بعضی موارد یک کتابخانه می تواند صفحات کمکی و راهنمای خود را منطبق بر راهنمایی های یک کتابخانه دیگر و یا در پیوند (Link) مستقیم با آن تدوین کند ، که این روش منجر به صرفه جوئی در هزینه های محلی می شود . درج شماره تلفن میز مرجع کتابخانه برای پاسخگوئی به پرسش های مربوط به اینترنت نیز یکی از روشهای کمک به کاربران است و همچنین برقراری پیوند پست الکترونیکی در سایت کتابخانه برای دریافت پرسش ها از این طریق نیز امکان دیگری است .

معیارهای دسترسی دراز مدت

اولین معیار و ملاک ارزیابی دسترس برای هر منبع اینترنتی ، ثبات نشانی اینترنتی (URL) آن می باشد تا امکان استمرار در دسترسی به منبع مورد نظر را در طول زمان فراهم آورد . از آنجائی که رایانه های میزبان و در نتیجه نشانی منابع و مواد اینترنتی در طول زمان تغییر می کند ، میزان ثبات نشانی ها یکی از معیارهای مهم و قابل توجه در گزینش مواد محسوب می شود . وضعیت ناپایدار اقتصادی فعلی گاه منجر به حذف یا توقف فعالیت بعضی سایت های تجاری ، تنها پس از مدت کوتاهی از شروع کارشان می شود .

شهرت و اعتبار یک ناشر تجاری یا یک مؤسسه دولتی و پایداری نشانی اینترنتی آنها از مواردی است که در ارزیابی و گزینش منابع اینترنتی باید لحاظ شوند . سایت هایی که توسط یک فرد راه اندازی می شود معمولاً پایداری کمتر و تداوم کوتاهی دارند ، مگر اینکه به

⁴ Frequently asked questions

صورت تجاری برای سرمایه گذاری افراد در آیند . البته در این میان سایت هایی که توسط کتابداران یا دانشگاه ها ایجاد می شوند استثنا هستند . سایت های با کیفیت بهتر معمولا پس از تغییر نشانی جدید را فراهم می کنند ، تا فرصتی برای کاربران و کتابداران فراهم آید که تغییرات لازم را در فهرست ها و نشانه گذاریهای خود اعمال کنند .

مجموعه سازی منابع اینترنتی بسته به تمایل سایتها برای تغییرات در نشانی های خود ، نیازمند بررسی دوره ای نشانی های فراهم آمده است . براساس تجربه نگارنده این اثر ، کنترل نشانی ها ، حداقل هر دو هفته یکبار می تواند قاعده و معیار مناسبی باشد . این مسأله نیازمند صرف وقت کارکنان می باشد ، هر چند بخشی از این کار می تواند توسط نرم افزارهای رایانه ای به شکل خودکار انجام شود . جایگزین شدن منابع اینترنتی به جای منابع چاپی گذشته ، معیار جدیدی را تحت عنوان تداوم دسترسی بوجود می آورد . اگر منابع مورد نظر اشتراکی هستند دوره زمانی که کاربران و کتابخانه به آن منبع دسترسی دارند ، چقدر است ؟ در مورد منابع چاپی این مقطع زمانی را می توان کاملا طولانی محسوب نمود ، (چرا که با اشتراک و خرید یک نشریه و نگهداری آن در مجموعه امکان دسترسی دائمی به آن میسر خواهد بود ، چون منبع مورد نظر در اختیار کتابخانه است) . اما در مورد یک نشریه الکترونیکی در اینترنت این دوره زمانی باید مشخص شود . برای مثال ، با اشتراک یک نشریه ، فقط دسترسی در دوره زمانی اشتراک میسر است یا امتیاز دسترسی مداوم برای هر دوره زمانی انتشار چگونه خواهد بود ؟ وقتی که مسأله اشتراک مطرح باشد اگر دسترسی دائمی تضمین شود ، یک ناشر چگونه این ادعا را تأمین خواهد نمود ؟ باید دید تضمین دسترسی مداوم چگونه و به چه شکلی است ؟ از آنجائی که منابع در محیط الکترونیکی اینترنت ماهیتا در تغییر و تحولات سریع هستند ، آیا تهیه کنندگان این منابع می توانند نحوه دسترسی به آنها را در آینده دقیقا معلوم کنند ؟ کدام پشتوانه اقتصادی ، این قبیل تعهدات را حمایت خواهد کرد ؟

انتظار جهانگستر

متأسفانه ، در حال حاضر اینترنت بدلیل سرعت پائین و شلوغی خطوط ارتباطی و ترافیک بالا در رایانه های کارگزار فعال و مشغول به " انتظار جهانگستر " تبدیل شده است در اوائل شب که حداکثر استفاده از شبکه صورت می گیرد بعضی از منابع اینترنتی به خاطر تأخیر فراوان در پاسخ ها و انتظار طولانی برای برقراری ارتباط با رایانه هایی که بیش از حد مورد استفاده قرار می گیرند ، عملاً در لابلای خطوط پر ازدحام ارتباطی ، بی استفاده می مانند . یکی از روشهای ممکن برای حل این مشکل این است که یک نسخه کپی از منابعی که به دفعات بیشتر مورد استفاده قرار می گیرند را بر روی رایانه محلی خود ذخیره کنیم (تا در ساعات پر ترافیک نیاز به اتصال مجدد نباشد) بعضی از دانشگاه های بزرگ یا اتحادیه هایی که کاربران زیادی دارند ، با رضایت و خشنودی از این طرح استقبال می کنند چرا که این کار باعث کاهش موارد اتصال به سرور آنها خواهد شد . گسترش توانائی ها و قابلیت های " اینترنت II " کمک مؤثری به کاهش تأخیرها در دریافت اطلاعات توسط کاربران مؤسسات خواهد بود . نکته دیگری که باید مورد توجه کارگزاران و متصدیان شبکه ها قرار گیرد این است که در صورت پائین بودن سرعت آنها در پاسخگویی به نیاز تعداد زیاد کاربران باید ظرفیت و توان رایانه های کارگزار خود را افزایش دهند . چنانچه کارگزاران مربوط همچنان به نیازمندیهای کاربران خود بی توجهی نشان دهند و خدماتشان ضعیف باقی بماند ، کتابخانه ها باید به فکر تغییر طرف قرارداد خود باشند . بعضی از کارگزاران استفاده بیشتری از برنامه های کاربردی Java نموده و به این وسیله میزان حجم داده هایی که برای استفاده کاربران منتقل می شود را به این ترتیب کاهش می دهند که کاربران بجای انتقال صفحات متعدد که طبیعتاً حجم زیادی دارند ، تنها اطلاعاتی را که نیاز دارند دریافت کنند .

فهرست نویسی منابع اینترنتی

افزودن فیلد ۸۵۶ در پیشینه های کتابشناختی مارک از اقداماتی بود که برای طبقه بندی منابع اینترنتی در فهرستهای پیوسته اعمال شد . بسته به نرم افزارهای فهرست نویسی

پیوسته موجود، پیوندهای فرامتن فعال (**actual functional hyperlinks**) را می توان در نمایش فهرست ها لحاظ نمود، یا چنانچه سازگار با اینترنت نباشد، فهرستی از نشانی های اینترنتی (URL) را می توان در پیشینه های کتابشناختی نمایش داد. استفاده از منابع اینترنتی پرسش هایی را در ارتباط با فهرست نویسی محلی مطرح کرده است. آیا کتابخانه سایتهای دور دست با ارزشی را در نظر خواهد گرفت؟ در حالی که راهی برای ارتباط با مؤسسات آنها وجود نداشته و اگر چنین باشد، چه کسی صحت نشانه های آنها را به طور مرتب پیگیری خواهد کرد؟ اگر مجموعه بزرگی شامل چند عنوان به صورت یکجا و تحت یک نشانی و محیط ارتباط واحد از کارگزاری خریداری شود، آیا باید برای هر عنوان از آنها مدخل جداگانه ای در فهرست منظور شود؟ علاوه بر آن وضعیت مدخل اصلی (**main entry**) چگونه خواهد بود؟

چنانچه هم نسخه چاپی و هم نسخه الکترونیک یک اثر واحد موجود باشد، آیا اطلاعات مربوط به هر دوی آنها باید در یک فهرست انعکاس یابند و یا اینکه برای هر کدام باید پیشینه جداگانه ای اختصاص داد؟ و یا اگر نشریات ادواری بخشی از منابع اینترنتی بوده و فهرست پیوسته کتابخانه، موجودی نشریات ادواری چاپی را نشان دهد، آیا این فهرست باید شماره های موجودی نشریات اینترنتی کتابخانه را نیز نشان دهد؟

نتیجه

کتابخانه های علوم و فن آوری با تکیه بر معیارهایی نظیر آنچه در مورد ارزیابی و گزینش منابع چاپی داشته اند، لازم است فراهم آوری منابع اینترنتی را نیز در مجموعه خود توجیه کنند. معیارهایی مشترک، نظیر صحت (**accuracy**)، مستند بودن (**Authority**)، جامعیت، روزآمدی و عینیت گرائی از جمله مواردی هستند که در ارزیابی منابع اینترنتی مثل سایر مواد و رسانه های کتابخانه ای بکار می روند. قبل از اشتراک برای استفاده از یک منبع اطلاعاتی در اینترنت، تحقیق پیرامون محصولات دیگر تولید کننده آن، مشورت با کتابداران هم تراز در مورد میزان رضایت آنها از منابع مذکور و امتحان و آزمایش آنها در شرایط محیطی و محلی خود برای مشکلات احتمالی ضروری است. طراحی و برنامه ریزی

دقیق در بکارگیری محصولات نوین ، منابع سازمانی را به پشتیبانی های مؤثر بعدی دلگرم می سازد . از موارد دیگر ، اطمینان یافتن از راهنمایی های مؤثر در درون منابع مورد نظر است ، به ویژه وقتی قرار باشد استفاده عمومی از آن صورت گیرد .

همچنین ، اگر صفحات اینترنتی به صورت دروازه یا راه اصلی برای دسترسی به منابع دیگر طراحی و تدوین شده باشند ، امتحان کارآمد بودن آن از محل های مختلف با رایانه های متفاوت در محیط مرورگرهای گوناگون ، راستی و درستی ادعای طراحان آن یا عکس آن را نشان خواهد داد . بعد از عضویت در استفاده از منابع اینترنتی و وقتی که طرح جایگزین منابع الکترونیکی اینترنت بجای منابع چاپی در دراز مدت به اجرا درآید ، برقراری و تداوم ارتباط با تولید کنندگان آنها و اعلام نظرهای مثبت و منفی خود بر خدمات آینده آنها تأثیر خواهد گذاشت .

منابع

Anonymous , 1997 . Libraries Join Forces on Journal prices . Science 278 (5343) : 1558 .

Fedunok , S . 1997 . Hummurabi and the Electronic Age : Documenting Electronic Decisions . R . Q . 36 (1) : 86 _ 90 .